

รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ Lifestyle of Successful Single Mother Families*

จริยาภรณ์ ปีตาทะสังข์**

ศรียรรณ ยอดนิล***

รวรุดิ เพ็งพันธ์****

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสบการณ์และการปรับตัว สภาพการดำเนินชีวิต และสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จในชีวิตซึ่งอาศัยอยู่ใน จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี จำนวนทั้งสิ้น 13 ราย เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า

1. ประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะวิกฤติกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ระยะปรับตัวภายหลังเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว และระยะสมดุลชีวิตใหม่

2. สภาพการดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่การจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัว การดูแลลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การจัดการด้านการเงิน และการจัดการทางสังคม และภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว

3. รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ จำแนกได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เดียวดาย และครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนักสู้

Abstract

The objectives of this research were to examine the experiences, adaptation, and lifestyle as well as to synthesize lifestyle patterns of successful single mother families by using qualitative research. The key informants were 13 successful single mothers living in Nakhon Ratchasima, Buriram, Surin, Sisaket, and Ubon Ratchathani provinces. The data were collected by employing in-depth interviews and focus group discussions. The results of the research were as follows:

1. The experiences and adaptation of successful single mother families can be divided into 3 phases: crisis phase of newly becoming single mothers, adaptation phase after becoming single mother families, and new life balance phase.

*คุณภรณ์ปีตาทะสังข์บัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

**นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

***อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ภาควิชาการอาชีวศึกษาและการพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

****อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ภาควิชาการอาชีวศึกษาและการพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

2. Lifestyle of single mother families consisted of activities: relationship management in the families, child rearing in single mother families, financial management, and social and image management of single mothers.

3. Lifestyle patterns of successful single mother families can be divided into 2 patterns: co-op single mother families and fighter-single mother families.

บทนำ

สถาบันครอบครัวเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในสังคม แต่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ เป็นสถาบันหลักที่รับผิดชอบต่อการดำเนินชีวิตสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย ครอบครัวไทยในอดีตมีความอบอุ่นและมั่นคง เนื่องจากการเป็นสังคมเกษตรกรรม แต่ละครอบครัวต้องการแรงงานเพื่อทำการเกษตรจึงนิยมมีบุตรมาก การอยู่ร่วมกันในครอบครัวขนาดใหญ่นั้นสมาชิกจึงมีบทบาทสำคัญต่อกันและได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่ตลอดเวลา ถือเป็นทุนทางสังคมรูปแบบหนึ่งของสังคมไทย

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้มีการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) เป็นต้นมา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อระบบเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมไทยมาโดยตลอด และส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัวให้มีขนาดเล็กลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกันรูปแบบครอบครัวก็มีความหลากหลายมากขึ้น (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2556, หน้า 10)

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว คือครัวเรือนที่ประกอบด้วยบิดาหรือมารดาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาศัยอยู่เพียงลำพังกับบุตรตั้งแต่ 1 คน ขึ้นไป โดยสาเหตุสำคัญของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นส่วนใหญ่เกิดจากการหย่าร้าง การถูกทอดทิ้ง การแยกทาง รวมถึงการเสียชีวิตของคู่สมรส ซึ่งจำนวนครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวของไทยมีมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง และส่วนใหญ่ร้อยละ 73.4 เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนครอบครัวที่เป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยวยังมีเพียง 1 ใน 4 ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวทั้งหมด (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ, 2556, หน้า 79)

สถานการณ์ปัญหาของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมไทยมีแนวโน้มที่รุนแรงและมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น การศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ผ่านมาได้มุ่งเน้นไปยังประเด็นสภาพปัญหาและผลกระทบในการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งพบว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่มีปัญหาด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ส่วนลูกที่อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมักจะมีปัญหาด้านจิตใจ ร่างกาย และพฤติกรรม แต่ในอีกด้านหนึ่งแม่เลี้ยงเดี่ยวบางรายกลับประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทั้งด้านการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจ สังคมและการเลี้ยงดูลูก ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอข่าวในสื่อต่าง ๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ การปรับตัว สภาพการดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตตลอดจนสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษานี้จะช่วยให้เกิดการรวบรวมองค์ความรู้อย่างเป็นระบบและช่วยเติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในอีกมิติหนึ่ง อีกทั้งผลของการศึกษาจะช่วยให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวยังมีแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ และเป็นประโยชน์แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในระดับนโยบายต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ
2. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

3. เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบการวิจัยแนวปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Research) มีวิธีการดังต่อไปนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลและวิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานี้คือ แม่เลี้ยงเดี่ยวที่อาศัยอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง จำนวนทั้งสิ้น 13 ราย ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลจากจังหวัดนครราชสีมา 2 ราย บุรีรัมย์ 2 ราย สุรินทร์ 4 ราย ศรีสะเกษ 2 ราย และอุบลราชธานี 3 ราย

วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยขอให้หน่วยงานสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ได้คัดเลือกแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีประสบการณ์เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวระยะเวลามากกว่า 10 ปี เป็นครอบครัวที่ชุมชนหรือสังคมให้การยอมรับว่าประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ การเลี้ยงลูก มีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งด้านสุขภาพ จิตใจ อารมณ์ ได้รับการยอมรับจากสังคมและพึ่งพาตนเองได้ ทั้งนี้สำนักงานพัฒนาชุมชนแต่ละจังหวัดได้ประสานไปยังแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 2-3 คน เพื่อถามความสมัครใจในการเป็นผู้ให้ข้อมูลวิจัย จากนั้นผู้วิจัยได้โทรศัพท์ติดต่อไปยังแม่เลี้ยงเดี่ยวและเข้าพบเพื่อสอบถามความสมัครใจและพิจารณาความเหมาะสมของผู้ให้ข้อมูลเพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ในกรณีของจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดสุรินทร์ พบว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวที่หน่วยงานให้รายชื่อมาจังหวัดละ 1 ราย มีคุณสมบัติไม่เป็นไปตามที่กำหนด ผู้วิจัยได้แจ้งยกเลิกการเป็นผู้ให้ข้อมูลต่อทั้ง 2 ราย และขอความอนุเคราะห์ให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้แนะนำแม่เลี้ยงเดี่ยวคนอื่น ๆ ที่มีคุณสมบัติที่กำหนด เพื่อคัดเลือกเป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นวิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบบอกต่อ (ทวิศักดิ์ นพเกษร, 2548, หน้า 181)

2. ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย

2.1 ขั้นตอนเตรียมการ เป็นขั้นตอนเกี่ยวกับการเตรียมตัวผู้วิจัย ซึ่งผู้วิจัยการเตรียมความพร้อมด้านวิชาการและการเตรียมความพร้อมด้านการดำเนินการวิจัย จากนั้นได้มีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ให้ข้อมูลทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ นั่นคือการใช้หนังสือราชการติดต่อกับหน่วยงานราชการ ใช้โทรศัพท์ติดต่อกับผู้ให้ข้อมูล และจากนั้นทำหนังสือแจ้งวัตถุประสงค์การวิจัยขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล การเตรียมเครื่องมือ ผู้วิจัยได้เตรียมแนวทางการสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview Guideline) สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลรายบุคคล และเตรียมแนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guideline) เป็นเครื่องมือสำหรับการสนทนากลุ่ม นอกจากนี้ยังได้เตรียมผู้ช่วยวิจัยเพื่อให้ทำหน้าที่จดบันทึกการสัมภาษณ์ ถอดเทปคำสัมภาษณ์ ถ่ายภาพที่ต้องการในระหว่างการดำเนินการวิจัย บันทึกวิดีโอ อำนวยความสะดวก และช่วยเหลือจัดกระบวนการกลุ่มในช่วงที่มีการจัดสนทนากลุ่ม

2.2. ขั้นตอนการ เริ่มจากการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีและเกิดความไว้วางใจในการให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลรายบุคคลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลจำนวน 13 ราย ในระหว่างวันที่ 28 พฤศจิกายน – 14 ธันวาคม 2560 ในแต่ละวันหลังจากการสัมภาษณ์รายบุคคลจะมีการแปลผลข้อมูลประจำวัน โดยการเขียนบันทึกการสัมภาษณ์หรือบันทึกภาคสนามฉบับสมบูรณ์ ทำการลงรหัส (Coding) และสร้างดัชนีคำ (Indexing) เพื่อจะนำไปใช้ในขั้นตอนการแยกแยะประเภทและจัดหมวดหมู่ข้อมูลต่อไป เมื่อมั่นใจว่าได้ข้อมูลที่อิ่มตัว (Saturation) แล้วจึงยุติการเก็บ

รวบรวมข้อมูลรายบุคคล จากนั้นจะเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้เชิญตัวแทนแม่เลี้ยงเดี่ยวประเภทเลี้ยงเดี่ยวไม่เด็วยาย 2 ราย และประเภทเลี้ยงเด็ยวันกสู 2 ราย รวมเป็น 4 ราย เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม และเชิญนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ จำนวน 4 คน มาร่วมรับฟังและวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แนวทางการสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview Guideline) ซึ่งได้รับการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัยจากผู้เชี่ยวชาญ 5 คน นอกจากนี้ยังใช้แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guideline) ที่พัฒนาขึ้นจากการเก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์แม่เลี้ยงเด็ยรายบุคคลสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม

4. การวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์ตามวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ตามแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลแนวปรากฏการณ์วิทยาของ Creswell (2007) ส่วนการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ตามแนวคิดของสุงากค์ จันทวานิช (2557)

ผลการวิจัย

จากการศึกษา สรุปผลได้ดังนี้

1. ประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จทุกครอบครัวผ่านประสบการณ์และการปรับตัว 3 ระยะ ได้แก่ ระยะวิกฤติกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ระยะปรับตัวภายหลังเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว และระยะสมดุลชีวิตใหม่ ดังนี้

1.1 ระยะวิกฤติกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นระยะเวลาที่ครอบครัวแม่เลี้ยงเด็ยตกอยู่ในสถานการณ์ที่ยากลำบากที่สุด ทุกครอบครัวเผชิญกับเหตุการณ์ที่เป็นสาเหตุของสิ้นสุดชีวิตคู่ การศึกษานี้มีครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีสาเหตุจากสามีเสียชีวิตจำนวน 4 ครอบครัว และครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีอกใจจนนำมาสู่การหย่าร้างหรือแยกทาง จำนวน 9 ครอบครัว ระยะวิกฤติของแต่ละครอบครัวมีระยะเวลาแตกต่างกันตั้งแต่ 3 เดือนถึง 8 ปี ระยะวิกฤติของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดผลกระทบแก่สมาชิกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งด้านจิตใจและสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและด้านการเลี้ยงดูลูก ดังนี้

1.1.1 ด้านจิตใจและสุขภาพ การเสียชีวิตของสามีทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้รับผลกระทบทางจิตใจอย่างรุนแรง บางรายมีอาการช็อค ร้องไห้อย่างหนัก บางรายไม่สามารถจัดการเกี่ยวกับงานศพได้เองและลูกในครอบครัวก็ได้รับผลกระทบจากการสูญเสียพ่อ ในบางรายแม่เวลาผ่านไประยะหลายปีแต่ยังทำใจได้ยาก เนื่องจากการอยู่อาศัยในบ้านหลังเดิม สภาพแวดล้อมแบบเดิม ทำให้ยังคงคิดถึงสามีและเป็นเกิดความทุกข์ ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีอกใจได้รับผลกระทบทางจิตใจ สับสน สูญเสียความมั่นใจ บางรายทุกข์ใจจนเจ็บป่วย ในบางรายสามีมีพฤติกรรมทำร้ายร่างกายร่วมด้วย

1.1.2 ด้านเศรษฐกิจ การจากไปของสามีหรือพ่อส่งผลให้ทุกครอบครัวได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจ แม่เลี้ยงเดี่ยวบางครอบครัวตกอยู่ในภาวะรับภาระหนี้สินเพียงลำพัง สูญเสียทรัพย์สินเนื่องจากการขาดรายได้ เกิดการก่อหนี้สิน รวมไปถึงสถานการณ์การเงินที่ฝืดเคืองเนื่องจากรายได้ไม่เพียงพอจ่ายรายจ่าย แม่เลี้ยงเดี่ยวต่างก็มีวิธีการตอบโต้กับปัญหานี้แตกต่างกันไปตามประสบการณ์และโอกาสของตน แม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งหมดทำงานหนักขึ้น ใช้เวลาในการทำงานมากขึ้น บางรายขายทรัพย์สินเพื่อนำมาชำระหนี้ บางรายแสวงหาแหล่ง

ช่วยเหลือในการจัดการปัญหาการเงินซึ่งส่วนใหญ่เป็นธนาคารพาณิชย์ และทุกครอบครัวต้องใช้จ่ายอย่างประหยัดให้ได้มากที่สุด

1.1.3 ด้านความสัมพันธ์และสังคม แม่เลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มที่สามีนอกใจเห็นว่าตนเองได้รับผลกระทบด้านความสัมพันธ์และสังคม รู้สึกอับอายคนในสังคม ไม่อยากตอบคำถามหรือพูดเรื่องครอบครัวกับคนอื่น รู้สึกว่าตนเองล้มเหลวที่ไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัวไว้ได้ ในบางครอบครัวลูกได้รับผลกระทบทางสังคมจากเพื่อนบ้าน และในบางครอบครัวความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกแย่งลง

1.1.4 ด้านการเลี้ยงดูลูก ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกเล็กจะประสบปัญหาการเลี้ยงดูลูกในระยะวิกฤตค่อนข้างมาก เพราะแม่ต้องทำงานนอกบ้านหาเงินเป็นหลักจึงต้องหามาช่วยดูแลลูกไม่ว่าจะเป็นญาติ พี่น้องหรือให้ลูกคนโตช่วยดูแลน้อง ๆ และดูแลกันเองตามสภาพ รวมถึงการผลักดันให้ลูกเข้าโรงเรียนในขณะที่อายุยังไม่ถึง 3 ขวบ ส่วนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่มที่มีลูกโตแล้ว แม่เลี้ยงเดี่ยวยังมีหน้าที่ดูแลอย่างใกล้ชิดทั้งด้านการเรียน ด้านพฤติกรรม และวางแผนด้านการประกอบอาชีพในระยะยาว

1.2 ระยะปรับตัวภายหลังเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวอาจเกิดขึ้นหลายครั้งตลอดระยะเวลาการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวเริ่มจากการยอมรับสถานภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ และการปรับตัวด้านบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

1.2.1 การยอมรับสถานภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกรายจะยอมรับสถานภาพใหม่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องปรับแนวคิดหรืออาศัยสถานการณ์ต่างๆ เพื่อยอมรับการเปลี่ยนแปลงสถานภาพเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่ทำใจเริ่มชีวิตใหม่โดยมีเป้าหมายที่ลูกเป็นสำคัญ มีวิถีคิดแบบยึดคำสอนของศาสนาเป็นที่พึ่ง และในบางรายให้การทำงานหนักทดแทนความเสียใจ

1.2.2 การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้แม่เลี้ยงเดี่ยวปรับตัวได้ดีขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสังคมรอบข้างซึ่งส่งผลต่อสภาพจิตใจ และสภาพเศรษฐกิจ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ย้ายที่อยู่อาศัยกลับมาอยู่กับครอบครัวเดิมนั้นได้รับการสนับสนุนทั้งที่อยู่อาศัย การทำงาน การเงิน และการเลี้ยงดู ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ย้ายไปอยู่ที่อื่นก็มีเหตุผลเพื่อลดค่าใช้จ่ายเป็นสำคัญ ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ยังคงอาศัยอยู่บ้านหลังเดิมหลายครอบครัวปรับการใช้ชีวิตและสภาพแวดล้อมในบ้านเพื่อไม่ให้จมอยู่กับความเสียใจ

1.2.3 การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้มีการปรับตัวด้านเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ทั้งการเปลี่ยนงานที่ได้รับค่าตอบแทนสูงขึ้น การทำงานหลายอย่างเพิ่มขึ้น การใช้เวลาในการทำงานมากขึ้น ส่วนการบริหารจัดการการเงินนั้นต้องมีการวางแผนการเงินและการใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด ในครอบครัวที่มีหนี้สินแม่เลี้ยงเดี่ยวได้เรียนรู้เกี่ยวกับแหล่งกู้ยืมทั้งในและนอกระบบ การคิดดอกเบี้ย และการชำระคืนที่เหมาะสม และยังได้มีการแสวงหาแหล่งช่วยเหลือด้านการเงิน ไม่ว่าจะเป็นจากพ่อแม่ในครอบครัวเดิม จากลูก หรือการกู้ยืมจากญาติพี่น้อง

1.2.4 การปรับตัวด้านบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นการปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวเพื่อรักษาสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานกับครอบครัว แม่เลี้ยงเดี่ยวมีการบริหารจัดการตนเองและลูกๆ เพื่อให้ได้ใช้เวลาอยู่ร่วมกันให้มากที่สุด แม่เลี้ยงเดี่ยวมีการปรับแนวคิดเกี่ยวกับการเลี้ยงดูลูกด้วยการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด การสื่อสารกับลูกเชิงบวก การเป็นแบบอย่างที่ดี สร้างสถานการณ์ให้ลูกได้ช่วยเหลือตนเอง การวางแผนสร้างอนาคตให้ลูก การสร้างตัวแบบพ่อหรือผู้ชายในครอบครัว และการสร้างความเข้าใจเรื่องครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพื่อให้ลูกมีความมั่นใจในตนเอง

1.3 ระยะสมดุลชีวิตใหม่ เป็นระยะที่สมาชิกในครอบครัวมีความสุขและความพึงพอใจในการดำเนินชีวิต ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในด้าน ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความสำเร็จของลูก และการพัฒนาตนเอง ดังนี้

1.3.1 ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกครอบครัวมีที่พักอาศัยเป็นของตนเองโดยไม่ต้องเช่าบ้านอยู่อาศัย บางรายมีที่ดิน บ้านและกิจการไว้เป็นมรดกแก่ลูก แม่เลี้ยงเดี่ยวมีอาชีพที่สร้างรายได้ที่มั่นคง สามารถเลี้ยงดูตนเองและลูกๆ ได้ มีหลักประกันด้านสุขภาพทั้งของตนเองและลูกๆ และมีความมั่นใจอุ่นใจหากมีการเจ็บป่วย

1.3.2 ความสำเร็จของลูก แม่เลี้ยงเดี่ยวมีความสุขเมื่อลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีพฤติกรรมที่เหมาะสมตามวัย เป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่เป็น คนขยันช่วยเหลือครอบครัวและช่วยเหลือตนเองได้ ลูกในวัยเรียนมีความตั้งใจเรียนส่วนลูกในวัยทำงานบางรายประสบความสำเร็จเกินกว่าที่แม่คาดหวังไว้

1.3.3 การพัฒนาตนเองและการทำประโยชน์เพื่อสังคม แม่เลี้ยงเดี่ยวได้พัฒนาตนเองมากขึ้นในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป การขยายกิจการและมีความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ การก้าวไปสู่ตำแหน่งผู้นำทางสังคมและได้การทำประโยชน์เพื่อสังคม และที่สำคัญแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความสุขและภาคภูมิใจในตนเอง

2. สภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

ตลอดระยะเวลาของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในแต่ละครอบครัวมีแบบแผนของกิจกรรมที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตประสบความสำเร็จ ในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัว การดูแลลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การจัดการด้านการเงิน การจัดการทางสังคมและภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

2.1 การจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัว การดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีการปรับความสัมพันธ์ภายในใหม่เพื่อให้เกิดความสมดุล ได้แก่ การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก แม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด แม้จะให้อิสระแก่ลูกแต่ก็เป็นผู้กำหนดขอบเขตเสมอ แม่เป็นทุกสิ่งทุกอย่างสำหรับลูก เป็นทั้งพ่อ แม่ และเพื่อนของลูก มีการสร้างความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกันในครอบครัว ส่วนการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกนั้นเป็นไปใน 3 รูปแบบ ได้แก่ การรักษาความสัมพันธ์ การลดระดับความสัมพันธ์ และการตัดขาดความสัมพันธ์

2.2 การเลี้ยงลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว แม่เลี้ยงเดี่ยวให้ความสำคัญกับการฝึกให้ลูกได้รู้จักช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือกันในครอบครัว สื่อสารกับลูกในเชิงบวก การตั้งคำถามอย่างสร้างสรรค์ ไม่ดูตำหนิเกินกว่าเหตุ หรือซ้ำเติมความผิดของลูกให้เกิดความเสียใจหรือน้อยใจ การแนะนำให้ลูกได้มีมุมมองในเชิงบวกต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง จัดตารางเวลาสำหรับกิจวัตรของลูกเพื่อสร้างความมีวินัย คอยดูแลถามไถ่เรื่องการเรียนรู้ การทำการบ้าน และวางแผนด้านการประกอบอาชีพในอนาคตให้แก่ลูก

2.3 การจัดการการเงิน การบริหารจัดการด้านการเงินถือเป็นเรื่องสำคัญและจะต้องทำอยู่ตลอดเวลา ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องวางแผนบริหารจัดการกับรายได้ที่มี ส่วนใหญ่แม่เปิดเผยรายรับแก่ลูกๆ วางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างประหยัดโดยเริ่มจากการประหยัดที่แม่ก่อน ลูกๆ ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ทำงานช่วยเหลือครอบครัวและหารายได้จากการทำงานพิเศษ แม่เลี้ยงเดี่ยวเรียนรู้การจัดการหนี้สินเพื่อให้ตนเองปลอดหนี้ ซื้อประกันสุขภาพเพื่อดูแลสมาชิกยามเจ็บป่วย มีการวางแผนการออมเงินในรูปแบบการออมเงินสดกับธนาคารและการซื้ออสังหาริมทรัพย์ บางครอบครัว มีการแยกบัญชีธนาคารสำหรับการออมและการใช้จ่ายในแต่ละประเภท

2.4 การจัดการทางสังคมและภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น สมาชิกในครอบครัวอาจต้องเผชิญกับท่าทีของบุคคลอื่น ทั้งด้านบวกและด้านลบ แม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มสามีเสียชีวิตทั้งหมดได้รับความเห็นอกเห็นใจที่ต้องสูญเสียหัวหน้าครอบครัวไปอย่างกะทันหัน ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มที่สามีนอกใจมีความวิตกกังวลกับสายตาของสังคม เพื่อนและญาติพี่น้อง ซึ่งส่วนใหญ่มักจะมีคำถามที่รบกวนจิตใจ ดังนั้นแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงได้มีการจัดการทางสังคมและการจัดการเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของตนเอง การดำเนินชีวิตส่วนใหญ่จึงทุ่มเทให้กับการเลี้ยงลูกและการทำงานหนัก และเพื่อพิสูจน์ตนเองว่าคงสถานภาพการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวไว้ได้ ด้านปฏิสัมพันธ์กับสังคมนั้น ในระยะแรกที่ครอบครัวยังไม่เข้มแข็งแม่เลี้ยงเดี่ยวมักจะเก็บตัวเล็กน้อย ต่อเมื่อระยะเวลาผ่านไปครอบครัวมีความเข้มแข็งขึ้น แม่เลี้ยงเดี่ยวจึงเพิ่มการออกสังคมและช่วยเหลือสังคมอย่างเต็มที่ จนได้รับการยอมรับเคารพนับถือว่าเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนอื่น

3. รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

ผลการศึกษานี้สามารถสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ เลี้ยงเดี่ยวไม่เดียวตาย และเลี้ยงเดี่ยวนักสู้

3.1 เลี้ยงเดี่ยวไม่เดียวตาย ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประเภทไม่เดียวตายมีจำนวน 6 ครอบครัว คุณลักษณะที่สำคัญของครอบครัวกลุ่มนี้คือ แต่ละครอบครัวมีความสามารถในการจัดการในครอบครัวแตกต่างกัน บางครอบครัวมีรายได้เลี้ยงตนเองได้ แต่บางครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่มีอาชีพ ด้านความเข้มแข็งทางจิตใจของแม่เลี้ยงเดี่ยวก็น่าสนใจแตกต่างกัน แม่เลี้ยงเดี่ยวบางคนเข้มแข็งแต่บางคนอ่อนแอเนื่องจากถูกทำร้ายทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่คุณลักษณะร่วมกันของครอบครัวประเภทนี้คือ มีแหล่งทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกครอบครัวที่ช่วยเกื้อหนุนให้การดำเนินชีวิตประสบความสำเร็จได้ แหล่งทรัพยากรของครอบครัวนี้ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดิมหรือพ่อแม่ของแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่สนับสนุนด้านที่อยู่อาศัย การเงิน การทำงานและการเลี้ยงลูก และบางครอบครัวมีเครือข่ายทางสังคมที่ช่วยเหลือเยียวยาด้านจิตใจ เป็นที่น่าสังเกตว่ามี 1 ครอบครัวที่อดีตสามีรับผิดชอบช่วยเหลือค่าเลี้ยงดูบุตรเป็นประจำทุกเดือน การสนับสนุนทรัพยากรดังกล่าวมีส่วนช่วยให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น

3.2 เลี้ยงเดี่ยวนักสู้ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประเภทนักสู้มีจำนวน 7 ครอบครัว ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้ได้เผชิญหน้าและต่อสู้กับปัญหาการดำเนินชีวิตมาโดยตลอด แต่ก็มีการจัดการปัญหาในครอบครัวของตนเองได้เป็นอย่างดี ครอบครัวกลุ่มนี้ประสบปัญหาหลายอย่าง ส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านการเงิน มีหนี้สินมาก บางรายไม่มีที่พักอาศัยที่มั่นคงต้องเช่าบ้านและย้ายที่อยู่หลายครั้ง สมาชิกในครอบครัวมีปัญหาสุขภาพต้องเข้าออกโรงพยาบาลบ่อย ๆ หรือเป็นผู้ป่วยติดเตียง ครอบครัวกลุ่มนี้เรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาและพึ่งพาตนเองด้านการเงิน ลูกๆ ต้องช่วยเหลือตัวเองได้และในบางครอบครัวช่วยเหลือแม่แก้ปัญหาการเงินได้ด้วย แม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้มีลักษณะร่วมกันคือมีความเข้มแข็งทางจิตใจมาก สามารถสร้างกำลังใจให้กับตนเองได้จากการทุ่มเทความสนใจทั้งหมดไปที่ลูก มีการวางแผนชีวิตของตนเองและลูก มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตที่ชัดเจน แม้ว่าครอบครัวเหล่านี้จะขาดแหล่งทรัพยากรหรือขาดแหล่งเกื้อหนุนทางสังคมที่เป็นครอบครัวเดิมและเครือญาติ แต่ประสบการณ์การเผชิญปัญหาและความสามารถในการจัดการครอบครัวได้หล่อหลอมให้สมาชิกในครอบครัวปรับตัวและช่วยเหลือกันจนเป็นครอบครัวที่ประสบความสำเร็จในที่สุด

อภิปรายผล

ผลการศึกษานำไปสู่การอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ประสบการณ์ชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การศึกษานี้พบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกรายได้ผ่านประสบการณ์ชีวิตซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะวิกฤติกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ระยะปรับตัวภายหลังเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว และระยะสมดุลชีวิตใหม่ ซึ่งแต่ละระยะเป็นการให้นิยามลักษณะสำคัญของประสบการณ์ชีวิตออกเป็นช่วงกว้างๆ ตามความรู้สึกนึกคิดของแม่เลี้ยงเดี่ยวเอง โดยที่ระยะวิกฤตินั้นเริ่มขึ้นเมื่อครอบครัวพบกับปัญหาครั้งแรกไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ความเจ็บป่วยของสามีซึ่งนำไปสู่การสูญเสีย หรือสถานการณ์ที่ทราบว่าสามีกำลังนอกใจและนำไปสู่การหย่าร้างและแยกทาง ทั้งนี้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีช่วงเวลาของประสบการณ์ระยะวิกฤติแตกต่างกัน ตั้งแต่ 3 เดือน จนถึง 8 ปี โดยที่กรณีครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเสียชีวิตใช้เวลาในระยะวิกฤติ 1-3 ปี ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อยู่ในระยะวิกฤติเพียง 3 เดือนนั้น เป็นครอบครัวที่สามีนอกใจและได้ตกลงแยกทางกันได้เร็ว ภายหลังการแยกทางแม่เลี้ยงเดี่ยวได้กลับมาอยู่กับครอบครัวเดิมและเปลี่ยนสภาพแวดล้อมใหม่หมด จึงทำให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเข้าสู่ระยะปรับตัวและเป็นปกติได้เร็ว ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อยู่ในระยะวิกฤตินานที่สุดคือครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีนอกใจและทำร้ายร่างกาย แต่ไม่สามารถพูดระบายความทุกข์หรือบอกใครได้ จนเมื่อเวลาผ่านไปลูกสาวไม่ยอมรับพ่อจึงได้มีการแยกทางกันได้อย่างถาวร ทั้งนี้การเริ่มชีวิตครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้เร็วมีส่วนช่วยให้ผู้หญิงมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตที่ชัดเจน และสามารถเริ่มต้นชีวิตใหม่ได้อย่างมั่นใจ ผู้หญิงที่ตัดสินใจได้ซ้าก็กทำให้เริ่มต้นใหม่ได้ช้าและชีวิตยังคงดำเนินอยู่ในระยะวิกฤติเป็นเวลายาวนาน ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานของ ธัญญา พรหมรักษ์ (2550) ที่ระบุว่าผู้หญิงที่ได้รับความรุนแรงทั้งทางร่างกาย วาจา จิตใจและเพศ หากผู้หญิงตอบโต้ด้วยการหย่าร้างจะมีความสุขมากขึ้น พันทุกซ์และเป็นอิสระ และ Thomas (2006) แนะนำให้ผู้หญิงหลุดพ้นออกจากเหตุการณ์หย่าร้างให้เร็วที่สุดด้วยความรู้สึกที่เติบโตภายใน ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ผู้หญิงเห็นคุณค่าของตนเองและเข้าใจตนเองที่ว่าต้องปรับบทบาทอย่างไร และรู้ว่าควรทำเช่นไรเพื่อให้เกิดคุณค่ากับตนเอง จนนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตแม่ต้องเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว งานของวัชรี บุญวิทยา (2551) ยังได้อธิบายว่า ในระยะก่อนที่จะมีการหย่าร้างหรือแยกทางกัน จะมีการต่อรองระหว่างผู้หญิงที่เป็นผู้ให้ข้อมูล สามี และหญิงอื่นในระยะหนึ่ง ก่อนจะนำไปสู่การแยกกันอยู่และหย่าร้างในที่สุด แต่สำหรับผลการศึกษาเรื่องรูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จครั้งนี้พบว่า การต่อรองของแม่เลี้ยงเดี่ยวก่อนการหย่าร้างหรือแยกทางนั้น เป็นการต่อรองที่เกิดขึ้นกับผู้ที่เกี่ยวข้องหลายคน ไม่ว่าจะเป็นการต่อรองระหว่างแม่เลี้ยงเดี่ยวกับอดีตสามี แม่เลี้ยงเดี่ยวกับครอบครัวของสามี แม่เลี้ยงเดี่ยวกับพ่อแม่และลูกของตนเอง นั้นแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ในครอบครัวย่อมมีผู้อื่นในครอบครัวหรือเครือข่ายเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยไม่เฉพาะสามีและภรรยา

2. การปรับตัวและเรียนรู้สู่การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

ข้อค้นพบจากการศึกษานี้ระบุว่า การปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จเริ่มต้นจากการยอมรับสภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว ไปสู่การปรับตัวด้านอื่น ๆ ทั้งนี้การยอมรับสภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยวถือเป็นการปรับมุมมองแนวคิดและสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจให้กับแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยที่แม่เลี้ยงเดี่ยวหลายคนจะวางเป้าหมายชีวิตตนเองเสียใหม่โดยทุ่มเทความสนใจไปที่ลูก มีลูกเป็นเป้าหมายของชีวิต มีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และในบางรายหันความสนใจไปที่การทำงานหนักเพื่อให้ลืมความทุกข์ที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับงานของฐิติกาญจน์ อินทาบัจ (2553) การศึกษาเรื่องการสร้างความเข้มแข็งทางใจและการปรับตัวต่อวิกฤติการณ์ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ระบุว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวสามารถสร้างความเข้มแข็งทางใจให้ตนเองด้วยสติ มีการปรับมุมมองพิชิตความเศร้า มีศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ และยอมรับการเปลี่ยนแปลงตามความเป็นจริง และงานของ

Mendenhall & Bowman & Zhang (2013) ระบุว่าความเชื่อทางศาสนาที่เข้มแข็งและความใกล้ชิดในครอบครัวจะเป็นปัจจัยสำคัญในการป้องกันปัญหาด้านลบทางจิต ความเครียด และช่วยเหลือด้านการปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยว และก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีขึ้น ทั้งในด้านความรู้สึกและการรับรู้ความสามารถส่วนบุคคล การนับถือตนเอง และความพอใจในชีวิต

การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวปรับตัวได้ดีขึ้น การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสังคมรอบข้างส่งผลดีต่อสภาพจิตใจ และสภาพเศรษฐกิจ บางครอบครัวมีการย้ายที่อยู่อาศัย ย้ายโรงเรียนของลูกเพื่อตัดปัญหาและตัดความสัมพันธ์กับอดีตสามี บางครอบครัวย้ายที่อยู่อาศัยกลับมาอยู่กับครอบครัวเดิม ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ช่วยเกื้อหนุนทางด้านจิตใจ การเงิน และการเลี้ยงลูก ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่ได้ย้ายที่อยู่อาศัยหลายครอบครัวได้ปรับการดำเนินชีวิตประจำวันและสภาพแวดล้อมในบ้านเพื่อไม่ให้จมอยู่กับความเสียใจ ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับงานของ Mutisya (2010) ที่ได้ศึกษาเรื่องประสบการณ์การหย่าร้างหรือการแยกทางของแม่เลี้ยงเดี่ยวผิวสี พบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องปรับแนวคิดให้ลูกเป็นศูนย์กลางชีวิต ภายหลังจากหย่าร้างควรย้ายจากที่อยู่อาศัยเดิมไปสู่บรรยากาศหรือที่อยู่ใหม่ เนื่องจากจะช่วยให้รู้สึกสงบและสุขภาพจิตดีขึ้น

เป็นที่น่าสนใจว่าการปรับตัวด้านลบทางแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น มีความสำคัญอย่างมากในการที่จะประคับประคองให้ลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ประสบความสำเร็จในชีวิตตามวัยของเขา แม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีความพยายามที่จะจัดการตนเองและลูกๆ เพื่อให้ได้ใช้เวลาอยู่ร่วมกันให้มากที่สุด บ้างก็ให้ลูกช่วยเหลืองานของแม่ ให้ลูกได้ไปร่วมกิจกรรมได้เห็นการทำงานของแม่ ได้รู้จักสังคมใหม่ๆ รู้จักการวางตัวเมื่อออกสังคม แม่เลี้ยงเดี่ยวบางรายยังได้สร้างสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ลูกได้ช่วยเหลือตนเอง ข้อค้นพบเหล่านี้สอดคล้องกับงานของ ปรงใจ สถานสุข (2551) ว่าแนวทางการอบรมขัดเกลาบุตรวัยรุ่นในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวคือ แม่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูก ให้ความรัก ความเมตตา ดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด และมีความอดทนอย่างสูง พร้อมรับฟังทุกปัญหาจากลูก พร้อมให้คำแนะนำ มีกิจกรรมครอบครัวมากขึ้น ฝึกวินัยและมีการแบ่งงานให้รับผิดชอบภายในครอบครัว เพื่อให้บุตรวัยรุ่นสามารถพึ่งตนเองและเอาตัวรอดในสังคมได้

3. บทบาทของแม่ที่มีต่อลูกกับการดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความแตกต่างจากการดำเนินชีวิตในครอบครัวประเภทอื่น เนื่องจากแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นได้มีการจัดความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับลูก พ่อและญาติฝ่ายพ่อกับลูก ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นถึงการใช้อำนาจในครอบครัว ซึ่งแม่เลี้ยงเดี่ยวจะเป็นผู้มีอำนาจกำหนดขอบเขตพฤติกรรมให้ลูก กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูก ซึ่งในครอบครัวที่แม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเสียชีวิต ส่วนใหญ่ลูกและครอบครัวฝ่ายพ่อยังมีความสัมพันธ์อันดีมีการส่งข่าวคราวถึงกันอย่างสม่ำเสมอ ส่วนกรณีที่ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวลดความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูก ส่วนใหญ่มีเหตุผลมาจากการที่ลูกต้องอยู่ในความดูแลของแม่ แม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เห็นประโยชน์จากการติดต่อกับอดีตสามีหรือญาติทางฝ่ายอดีตสามี ในกรณีเช่นนี้เมื่อลูกโตขึ้นความสัมพันธ์ของพ่อกับลูกก็มักจะห่างเหินกันไปตามระยะเวลา ส่วนการจัดความสัมพันธ์แบบตัดขาดนั้นเกิดขึ้นเพราะแม่เลี้ยงเดี่ยวเห็นว่าหากพอลูกยังมีความสัมพันธ์ต่อกันจะสร้างปัญหาขึ้นมากกระทบครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ ในกรณีเช่นนี้ Pate (1996) ได้อธิบายว่า ภายหลังจากหย่าร้างแม่เลี้ยงเดี่ยวจะมีการปรับแบบแผนความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและการจัดแบบแผนความสัมพันธ์กับภายนอกครอบครัว การจัดความสัมพันธ์ลักษณะนี้มีความจำเป็นมากโดยเฉพาะเมื่อครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวยังมีลูกวัยรุ่น

4. ทรัพยากรและเครือข่ายทางสังคมที่จำเป็นต่อความสำเร็จของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การศึกษานี้ได้สังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ ครอบครัวแม่เลี้ยงเด็วนักสู้และครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เด็วตาย ในกรณีของครอบครัวแม่เลี้ยงเด็วนักสู้ แม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นผู้หญิงที่มีลักษณะเป็นผู้กระทำการที่เข้มแข็ง ไม่ยอมจำนนต่อสถานการณ์ปัญหาของชีวิต กลุ่มนี้เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีความเข้มแข็งทางจิตใจมาก มีความกล้าหาญ สามารถเรียนรู้ประสบการณ์ จัดการครอบครัวและพัฒนาตนเองด้วยประสบการณ์และการเผชิญปัญหาหลายต่อหลายครั้ง ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เด็วตายนั้น เป็นครอบครัวที่แม่เลี้ยงเดี่ยวมีความเข้มแข็งทางจิตใจในระดับที่แตกต่างกัน และยังมีการจัดการในครอบครัวรวมถึงการพึ่งพาตนเองแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามครอบครัวแม่เลี้ยงเด็วกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกครอบครัวรวมถึงมีเครือข่ายทางสังคมที่ช่วยเกื้อหนุนให้ผ่านสถานการณ์วิกฤติในชีวิตตลอดจนพัฒนาตนเองไปสู่ความสำเร็จได้ ซึ่งทรัพยากรของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เด็วตายนั้นส่วนใหญ่มาจากครอบครัวเดิมของแม่เลี้ยงเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย การเงิน การทำงาน กำลังใจ และการแบ่งเบาภาระเลี้ยงดูลูก ส่วนการเข้าร่วมเครือข่ายครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ทำให้ครอบครัวได้แลกเปลี่ยนและร่วมดำเนินกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแก่แม่เลี้ยงเดี่ยวคนอื่น ๆที่กำลังประสบปัญหาในช่วงวิกฤติของชีวิต การมีเครือข่ายทางสังคมจึงจำเป็นสำหรับการเยียวยาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับแม่เลี้ยงเดี่ยวที่กำลังประสบปัญหาในชีวิตได้เป็นอย่างดี

สอดคล้องกับการศึกษาของวัชรีย์ บุญวิทยา (2551) ที่อธิบายว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวจะสามารถสร้างเอกลักษณ์ให้กับตนเองขึ้นมาใหม่และกลับเข้าสู่สภาพปกติเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนใหม่ๆ ในสังคม นอกจากนี้ในการศึกษาของ Smith (2010) เกี่ยวกับประสบการณ์ความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตรของมารดาผู้มีรายได้น้อยที่เลี้ยงดูบุตรโดยลำพัง อธิบายว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวผ่านประสบการณ์ความเครียดและความท้าทายในชีวิต ปัจจัยที่สนับสนุนให้ประสบความสำเร็จคือปัจจัยด้านภูมิคุ้มกันและการรับรู้จุดแข็งของตนเอง ส่วนการศึกษาของ Dabney (2013) ก็สนับสนุนว่า การเลี้ยงดูบุตรโดยลำพังเป็นประสบการณ์ที่ทำนายและสามารถพัฒนาได้ แม่เลี้ยงเดี่ยวมีความต้องการการสนับสนุนทางสังคมและทรัพยากรทางการเงินสำหรับการจัดการและดูแลครอบครัว และในการดำเนินชีวิตบางรูปแบบการเลี้ยงดูบุตรโดยลำพังทำให้เกิดความสำเร็จมากกว่าการเลี้ยงดูบุตรโดยพ่อแม่ที่ไม่หย่าร้าง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านการศึกษาและการพัฒนาสังคมมีดังนี้

1.1 นักวิชาการควรมีส่วนช่วยสร้างการรับรู้เรื่องครอบครัวที่หลากหลายผ่านการวิจัยกับครอบครัวประเภทต่าง ๆ และสร้างองค์ความรู้เรื่องครอบครัวให้ทันการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ครอบครัวในยุคปัจจุบัน อาจต้องมีการรื้อสร้างหรือนิยามครอบครัวขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างการรับรู้ต่อสังคมและสร้างตัวตนให้กับครอบครัวทุกประเภทในสังคม

1.2 ควรมีการรวบรวมความรู้ในลักษณะของคู่มือพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการเลี้ยงดูลูกสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

1.3 หน่วยงานด้านการพัฒนาสังคมควรจัดให้มีการช่วยเหลือหรือสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นด้านการให้คำแนะนำปรึกษาสำหรับพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ด้านการเงินอาจมีกองทุนสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ด้านการเลี้ยงดูลูก หน่วยงานทั้งรัฐและเอกชนอาจจัดให้มีสวัสดิการเลี้ยงดูในที่ทำงาน เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูหรือเปิดโอกาสให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้ทำงานใกล้ชิดลูก

1.4 ควรมีการพัฒนาเครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพิ่มขึ้นในทุกจังหวัด เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้และช่วยเหลือกัน และได้ร่วมมือกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

1.5 ควรส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมยกย่องชื่นชมแม่เลี้ยงเดี่ยวในโอกาสต่าง ๆ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แม่เลี้ยงเดี่ยวพร้อมกับสร้างตัวแบบของผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จได้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาสามี นอกจากนี้การพิจารณาการให้รางวัลแก่ผู้หญิงในโอกาสต่าง ๆ ควรตัดอคติเกี่ยวกับความเป็นหม้ายออกไป เพื่อสร้างการรับรู้ใหม่ว่าหม้ายไม่ใช่ข้อบกพร่อง

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาต่อเนื่องกับลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพื่อให้เห็นปรากฏการณ์ที่อาจเป็นผลกระทบระยะยาวจากการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว และลูกที่เติบโตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นประเด็นเกี่ยวกับสุขภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว การแสดงบทบาทของลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว และแนวโน้มการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวซ้ำ

2.2 ควรมีการศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวโดยใช้ทัศนะจากลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพิ่มเติม

2.3 ควรมีการศึกษากับครอบครัวพ่อเลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ ที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย. (2558). รายงานสถานการณ์ประชากรไทย 2558 โฉมหน้าครอบครัวไทย ยุคเกิดน้อยอายุยืน. กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย (UNFPA).
- จิตติกาญจน์ อินทาปัจ. (2553). การสร้างความเข้มแข็งทางใจและการปรับตัวต่อวิกฤติการณ์ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาจิตวิทยาการปรึกษา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทวีศักดิ์ นพเสถียร. (2548). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเล่ม 1 คู่มือปฏิบัติการวิจัยประยุกต์เพื่อพัฒนาคน องค์กร ชุมชน สังคม. นครราชสีมา: ชมรมโรงพยาบาลชุมชนแห่งประเทศไทย.
- ธัญญา พรหมรักษ์. (2550). ผู้หญิง ความรุนแรงในครอบครัว การหย่าร้างในฐานะทางเลือก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสตรีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปรุจใจ สदानุสุข. (2551). บทบาทมารดาเลี้ยงเดี่ยวในการอบรมขัดเกลาทางสังคมบุตรวัยรุ่น. วิทยานิพนธ์คหกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วัชรวิ บัญญาวิทยา. (2551). กระบวนการตัดสินใจหย่าร้างและกระบวนการจัดการชีวิตภายหลังการหย่าร้างของผู้หญิง. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต, สาขาสังคมวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2556). ข้อมูลสถิติน่ารู้เพื่อการวิเคราะห์มิติครอบครัว 2556. กรุงเทพฯ: กลุ่มการวิจัยและสารสนเทศ สำนักงานส่งเสริมสถาบันครอบครัว สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2549). การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oak, CA: Sage.
- Dabney, M. A. (2013). *Barriers to success and positive outcomes of single mothers: A phenomenological study*. Doctoral dissertation. Capella University.
- Mendenhall, R., & Bowman, P. J., & Zhang, L. (2013). Single black mothers' role strain and adaptation across the life course. *Journal of African American Studies*, 74-98.
- Mutisya, S. K. (2010). *The experience of being a divorced or separated single mother: A phenomenological study*. Doctoral dissertation. University of Nevada.
- Pate, S. M. (1996). *The differential impact of paradigmatic alignment and misalignment on post-divorce adjustment in divorced single mother families*. Doctoral dissertation. University of Florida.
- Smith, T. L. (2010). *A qualitative exploration of successful low-income single mothers' experiences*. Doctoral dissertation. Indiana State University.
- Thomas, C. M. (2006). *The lives experienced divorce: a phenomenological qualitative study*. Ball State University: Department of Education studies.